

NHIẾP ẢNH VIỆT NAM

TRƯỚC VẼ ĐẸP CỦA ĐẤT NƯỚC

V.K.

Nhiếp ảnh của chúng ta sẽ thể hiện con người mới Việt Nam và cũng sẽ thể hiện cả phong cảnh của đất nước Việt Nam nữa. Phản ánh con người đã khó, mà phản ánh phong cảnh cũng không dễ đâu. Có phong cảnh chết, và cũng có phong cảnh sống với cuộc sống của con người. Phong cảnh được đưa vào tác phẩm nghệ thuật ta bao giờ cũng là phong cảnh gắn liền với đất nước Việt Nam, với tâm hồn Việt Nam. Lạnh lùng vác cái ống kính đi chụp bất cứ phong cảnh nào thì phong cảnh ấy cũng sẽ chỉ tầm thường và nhạt nhẽo. Nghệ sĩ Võ An Ninh đã sáng tạo nhiều ảnh rất đẹp về đất nước, bởi nghệ sĩ đã gửi vào đất nước những tình cảm sâu sắc nhất của mình, tính chất trong sáng và tươi đẹp của ảnh phong cảnh đâu phải chỉ do kỹ thuật mà có. Đó là những cái trong sáng và tươi đẹp của chính tâm hồn người nghệ sĩ.

Không có phong cảnh tách khỏi con người. Quan điểm về cái đẹp có sẵn trong thiên nhiên, cái đẹp không liên hệ với con người là quan điểm rất lạc hậu của mỹ học tư sản. Thiên nhiên đẹp là bởi gắn bó với con người, gắn bó với sự cấu tạo của con người, gắn bó với sự sinh hoạt của con người, gắn bó với lao động sản xuất, chiến đấu của con người. Vẻ đẹp của thiên nhiên là vẻ đẹp đối với con người. Nếu con người không phải cấu tạo như chúng ta bây giờ, mà cấu tạo theo một sinh vật nào khác thì cái đẹp của thiên nhiên sẽ khác đi nhiều. Cái đẹp là một phạm trù giá trị, một phạm trù nhân loại, nghĩa là chỉ tồn tại với con người. Sự tươi mát của vàng trắng, cảnh mênh mông của biển cả, ánh sáng của bình minh chỉ trở thành cái đẹp tác động đến con người và được con người thưởng thức khi chính con người đã tự cải tạo mình qua hàng triệu năm lao động và chiến đấu. Chỉ trong quan hệ lâu đời với thiên nhiên mà con người biết đánh giá các sự vật khách quan, cái gì hợp với mình, cái gì không phù hợp, cái gì là đẹp, là tốt, là thật, và cái gì là xấu, là giả. Cái dễ chịu của con người khác cái dễ chịu của con vật. Cái ngon của con người khác cái ngon của con vật. Cái đẹp của con người cũng thế. Nhà mỹ thuật học Căng nói rất đúng rằng: “Đối với con cóc đực thì con cóc cái là nàng tiên đẹp nhất”. Nếu con cóc biết phát biểu ý kiến của nó về cái đẹp, thì con người đẹp nhất đối với nó vẫn chỉ là ma quỷ mà thôi.

Phong cảnh đẹp của đất nước là phong cảnh của đời sống con người đặt trong quan hệ xã hội với con người. Cái đẹp của thiên nhiên hoà vào trong cuộc sống của con người, và con người cũng gửi tình cảm của mình vào cái đẹp của thiên nhiên. Thiên nhiên đẹp và thiên nhiên được đưa vào tác phẩm nghệ thuật, được mô tả trong thơ, được vẽ trên bức tranh, được ghi lại bằng máy ảnh phải là thiên nhiên chứa đựng trong nó những cái gì của con người. Con người trong quá trình cải tạo

thiên nhiên, sung sướng được làm chủ thiên nhiên, tìm thấy trong thiên nhiên dấu ấn của tài năng và phẩm chất của mình.

“Đẹp vô cùng Tổ quốc ta ơi!”, Tổ quốc ta đẹp bởi Tổ quốc ta từ bao đời đã thấm máu và mồ hôi của ông cha ta bảo vệ và xây dựng nó. Tổ quốc ta đẹp, bởi núi, sông kia, cỏ hoa kia, đồng ruộng kia có mang cái gì thiêng liêng từ tâm hồn và tình cảm của bao thế hệ.

Mác đã từng nói: “Thiên nhiên chính là một thân thể vô cơ của con người”. Đã từ lâu, con người gắn bó với thiên nhiên, coi thiên nhiên như cuộc sống của chính mình. Ta thường nói: đầu non, sườn núi, lưng đèo, thân cây, mặt nước, chân mây. Con người đem các bộ phận của thân thể mình gắn cho thiên nhiên. Thiên nhiên có đầu, mình, chân tay như người vậy. Nhiều hình tượng thiên nhiên đã trở thành hình tượng của bản thân con người để con người chiêm ngưỡng và thưởng thức. Các bạn đi Thanh Hoá sẽ thấy núi Con Mèo, mà trước kia Cao Bá Quát đã làm thơ. Các bạn ra Sầm Sơn sẽ thăm hòn Trống Mái. Ra Quảng Ninh, bạn sẽ chụp hình hai góc hai con gà chọi. Bao nhiêu hình ảnh mà người ta đã tưởng tượng ra từ hình dáng của thiên nhiên đã khêu gợi biết bao xúc động và tưởng tượng. Anh Tạ Tấn đã từ rễ cây sắn tạo nên những tượng nghệ thuật. Giá trị của bức tượng cây sắn chính là sự lựa chọn của người nghệ sĩ. Nếu như quá dụng công cắt xén và đẽo gọt thì giá trị nghệ thuật của loại hình này sẽ không còn nữa. Giá trị nghệ thuật ở đây không phải là ở bàn tay, mà ở cái nhìn của người nghệ sĩ, ở tài năng phát hiện ra tính chất thẩm mỹ của một khúc rễ sắn. Nghệ thuật nó là nghệ thuật đòi hỏi sự tế nhị của cái nhìn, chứ không phải là sự khéo léo của bàn tay. Anh không cắt gọt như một nhà điêu khắc, mà anh phát hiện, lựa chọn, sắp xếp để cho bản thân thiên nhiên, bản thân cái rễ sắn trở thành người múa qa-lê, người đi chợ, người đánh võ. Anh đã nhìn thiên nhiên theo xúc động và tưởng tượng của người nghệ sĩ. Chính với tâm hồn nghệ sĩ ấy mà nhân dân ta đã thưởng thức thiên nhiên như Tạ Tấn thưởng thức cái rễ sắn vậy.

Đất nước chúng ta đã bao đời chứng kiến những cảnh người phụ nữ tiễn chồng ra trận. Chúng ta có núi Vọng Phu ở Lạng Sơn, ở Quảng Nam và ở nhiều nơi khác. Người nghệ sĩ nhiếp ảnh chúng ta sẽ dùng màu sắc và ánh sáng như thế nào để chụp đẹp được những bức ảnh Vọng Phu ấy. Những bức tượng sừng sững của người phụ nữ Việt Nam nổi bật lên ở chân trời, nói lên sự kiêu hãnh của người vợ đã năm này qua năm khác, đem lòng chung thủy của mình ở hậu phương sánh với hành động anh hùng của chồng nơi tiền tuyến. Bức tượng thiên nhiên ấy đã như khẳng định rằng, dù anh đi năm năm, mười năm, hai mươi năm, em ở nhà sẽ kiên trì nuôi con chờ đợi. Đó là bức tượng mà thiên nhiên đã cùng với đầu óc người nghệ sĩ của con người dựng nên trên đất nước này để ca ngợi người phụ nữ Việt Nam.

Thiên nhiên đẹp là như thế. Thiên nhiên mang tâm hồn và giá trị của con người gắn liền với tâm trạng của con người. Cũng cùng một cảnh Hồ Tây thôi, Nguyễn Huy Lượng trong “Tây Hồ tụng” đã với bao nhiêu nhiệt tình ca ngợi triều đại Tây Sơn gắn liền với sông nước mênh mông, với mây xanh biếc trên trời và hoa nở đầy trên dọc đường cái. Còn dưới mắt của Phạm Thái thì khác hẳn. Đầu óc phản động của Phạm Thái vốn hần học với Tây Sơn thì lại chỉ thấy Hồ Tây những gì u tối, bẩn thỉu, buồn bã.

Người nghệ sĩ thông qua thiên nhiên mà nói lên tâm trạng, ý thức, xúc cảm và thái độ của mình. Giá trị nghệ thuật của một tác phẩm phản ánh thiên nhiên chính là ở sự gợi cảm, sự khêu gợi hình tượng, ở sự hấp dẫn và lôi cuốn của nó. Rất nhiều bài

thơ, bức tranh về thiên nhiên đã không phải phản ánh thiên nhiên mà phản ánh con người. Trong bức tranh, người ta nhận ra sự khác biệt rất lớn khi con người làm chủ thiên nhiên với khi con người chỉ là một cây sậy mong manh trong vũ trụ. Những bức tranh thủy mặc của Trung Quốc nói lên tâm trạng con người hòa mình vào thiên nhiên. Thiên nhiên trong đó đã trùm lên tất cả, còn con người thì nhỏ bé xiết bao trước cái vô cùng và vô tận của thiên nhiên. Bây giờ con người đang tác động mạnh mẽ vào thiên nhiên và làm chủ thiên nhiên thì thiên nhiên lại có ý nghĩa khác.

Cũng là hồ Hoàn Kiếm, nhưng chụp trong buổi hoàng hôn thì khác mà chụp trong buổi bình minh lại khác. Khi đầu óc của nghệ sĩ phấn khởi thì nhìn cái đẹp của thiên nhiên rất khác khi trong lòng mang một tâm sự âm thầm, u uất. Khi Bà huyện Thanh Quan trở lại Thăng Long với tấm lòng hoài cổ thì bà cảm thấy đau buồn trước cảnh “tang thương của đất nước”, nhớ lại “lối xưa xe ngựa” và “bến cũ lâu đài”. Bà nhìn hòn đá năm xưa vẫn còn đó, và trước những gợn sóng lăn tăn trên mặt hồ, bà viết câu thơ “Đá vẫn trơ gan cùng tuế nguyệt, Nước còn cau mặt với tang thương”. Hòn đá vô tri vô giác kia vẫn cứ tồn tại, vẫn cứ trơ trơ ra đó, lạnh lùng tàn nhẫn trước sự đổi thay của bao nhiêu thời đại. Trái lại, dòng nước mềm mại với những gợn sóng lăn tăn kia hình như biết cảm thông với người xưa cảnh cũ, nên đã chau mày vì đau đớn. Mọi hiện tượng thiên nhiên trong bài thơ ấy đều nói lên tâm trạng của con người.

Trăng cũng như thế. Khi bà Đoàn Thị Điểm viết “Trông Tràng Thành lung lay bóng nguyệt” thì thực ra không phải là bóng nguyệt lung lay mà chính là lòng người chinh phụ đang thổn thức dưới bóng trăng, khi nghe tiếng trống giục giã trong buổi đưa chồng. Khi người anh hùng mài kiếm dưới trăng, khi trăng treo trên đầu súng người chiến sĩ, khi “Vàng trăng ai xẻ lặn tôi, Nửa in gối chiếc, nửa soi dặm trường” thì mỗi vàng trăng ấy đều có một sắc thái riêng, đều gắn với một tâm trạng, đều nêu lên một hiện tượng xã hội khác nhau.

Tất cả những chi tiết của thiên nhiên được phản ánh trong nghệ thuật đều nói lên một cái gì đó và chỉ rung động được lòng người khi nó gắn bó thực sự với con người. Trong mỹ học người ta thường bàn tới tính thẩm mỹ của cảnh vật cũ hay cái đẹp của sự điêu tàn. Tại sao Chế Lan Viên đã từng làm những bài thơ rất xúc động trước cảnh điêu tàn? Bởi vì mỗi hòn đá, mỗi lá cây, mỗi cái cột còn lại đều chứa đựng biết bao kỷ niệm sâu xa và gợi nên những cảm thương vô tận về cái đã qua rồi. Mỗi lần dạo chơi Văn Miếu, chúng ta đã cảm nghĩ gì khi nhìn lại những cái bia kia từ mấy trăm năm cũ, khi đi trên cái sân này, nơi bao ông nghè đã mũ cao áo rộng ngồi đây, khi dừng lại cái sập nơi Đặng Trần Thường đã đánh chết Ngô Thì Nhậm. Mỗi lần thăm lại những di tích lịch sử, mỗi lần đến Vạn Kiếp, tới sông Bạch Đằng và ngày nay mỗi lần đi qua những nơi đã xảy ra những sự kiện kháng Pháp, chống Mỹ, chúng ta nhất định sẽ thấy dạt dào trong lòng những ký ức, những xúc động sâu sắc.... Có thể nói được rằng, nếu như chúng ta gõ tay vào từng viên gạch, từng phiến đá, từng pho tượng kia, chúng ta sẽ nghe như có tiếng vô tận, nói lên từ dĩ vãng xa xăm và xúc động sâu sắc đến lòng ta. Chúng ta đi trong đất nước tươi đẹp thì núi này, sông này, phong cảnh này, sẽ từ ngọn cỏ, lá cây, rì rào bên tai ta những tiếng thầm kín tự bao đời. Chúng ta có cảm giác là chính phong cảnh ấy mang tâm hồn của con người. Chỉ có trong quan hệ gắn bó ấy, thiên nhiên mới rung động được lòng ta. Người nghệ sĩ nhiếp ảnh đứng trước cảnh thiên nhiên có nhận thức được điều ấy, mới từ những xúc động chân thành của mình, lựa chọn được đúng điểm nào, chi tiết nào, khía cạnh

nào có thể rung động lòng người, và chỉ trên cơ sở đó mới ghi lại được cái gì đó có giá trị thẩm mỹ nhất.

Chỉ có trên cơ sở đó, ta mới có thể nói được rằng khi từ bấm vào cái nút của máy ảnh để ghi lại một cảnh đẹp, thì ta cũng bấm cái nút của tâm hồn khán giả ngày mai sẽ tới xem ảnh của chúng ta. Cho nên, muốn phản ánh cái đẹp của thiên nhiên, không phải chỉ thể hiện bằng cái máy, mà phải thể hiện bằng chính tâm hồn người nghệ sĩ.

Người nghệ sĩ nhiếp ảnh thực sự bị hạn chế bởi cái máy ảnh và bởi bản thân mình. Con người nhìn thiên nhiên bằng cả hai mắt của mình, nhưng cái máy ảnh chỉ nhìn bằng một mắt, nhìn qua ống kính như con người nhìn ra bên ngoài từ cái lỗ khóa của khung cửa. Đó là một sự hạn chế. Hạn chế nữa là sự vật diễn biến vô cùng phong phú. Chọn cái gì, bỏ cái gì, và lúc nào chụp, lúc nào không chụp, cái đó được quyết định bởi tài năng và tâm hồn thể hiện ra trong cách nhìn của người nghệ sĩ.

Cách nhìn đó chính là thế giới quan khoa học: thế giới quan Mác - Lê nin. Với thế giới quan đó, với cách nhìn đó, người nghệ sĩ nhiếp ảnh biết rằng cái gì đang nổi lên nhất trong cuộc sống, cái gì đang gắn bó với những sự kiện lớn lao của thời đại, với nhiệm vụ chính trị của chúng ta bây giờ. Nắm vững chuyên chính vô sản và đồng thời đẩy mạnh ba cuộc cách mạng chính là nhiệm vụ chính trị trung tâm đang thu hút toàn bộ nhân dân ta, toàn bộ tâm hồn và trí tuệ, tài năng của mọi người. Cái đó là quan trọng nhất. Nó quyết định chỗ đứng và cách nhìn của chúng ta. Đặc điểm của nhiếp ảnh còn đòi hỏi chúng ta chỉ trong nháy mắt phải ghi lại cái gì có thể tiêu biểu nhất cho cả quá trình diễn biến cực kỳ phong phú và phức tạp của sự vật. Điều đó đòi hỏi đầu óc tế nhị, kinh nghiệm phong phú và tài năng sáng tạo của người nghệ sĩ. Bây giờ và trong hoàn cảnh nước ta còn nghèo, chúng ta phải sử dụng phim với tinh thần tiết kiệm. Chúng ta không thể chụp rất nhiều loại trong một lúc, để rồi sau đó sẽ lựa chọn. Nhưng cho dù chúng ta làm như thế chẳng nữa thế vẫn cần phải có tài năng để chọn đúng thời cơ, đúng góc độ, tìm ra đúng nét điển hình.

Nghệ thuật nhiếp ảnh là nghệ thuật không gian. Nó mở rộng trong một không gian nhất định, nhưng lại ngưng đọng trong mặt khoảnh khắc của thời gian. Khi người nghệ sĩ nhiếp ảnh nhìn vào cái gì thì sự vật ấy cứng lại, và khoảnh khắc ấy trở nên bất diệt. Trong cuộc sống các sự vật sẽ diễn biến cái này qua cái khác, luôn luôn đổi thay, luôn luôn hình thành, phát triển rồi lần lượt tiêu vong, nhưng khi một sự vật đã lọt được vào con mắt nghệ sĩ nhiếp ảnh, được người nghệ sĩ ghi lại, thì nó sẽ tồn tại mãi mãi. Nghệ sĩ nhiếp ảnh có cái uy quyền của Thượng đế có thể khiến cho một giây phút trở thành bất tử, và cái cây này, cái nhà kia, con người ấy sẽ mãi mãi trường tồn. Đó là giây phút biểu hiện sự nhạy bén, tinh vĩ nhất của người nghệ sĩ nhiếp ảnh, là dấu hiệu của tài năng và phẩm chất của anh ta.